АНОТАЦІЯ

Хомич І. О. Реалізація права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь 08 – Право). – Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем реалізації права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування України. За структурою робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У Розділі 1 проаналізовано наукові підходи до поняття «пенсія», розкрито історичний вимір цієї дефініції та окреслено суть солідарної системи пенсійного страхування. Сформульовано дефініцію права на пенсію в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Встановлено, що правозастосування є домінуючою формою реалізації права на пенсію. Обґрунтовано, що реалізація права на пенсію в солідарній системі характеризується дихотомічною природою та розглядається у вузькому і широкому значенні. Захисні функції пенсії є концептуальною основою реформування пенсійного законодавства в контексті соціально-економічних змін та втілення конституційних принципів соціальної та правової держави, а також принципу верховенства права. Підкреслено, що кодифікація у сфері соціального захисту та пенсійного забезпечення сприятиме ефективній реалізації права на пенсію. Унормування умов та порядку реалізації права на пенсію необхідно здійснювати на основі принципів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Переважна більшість нещодавніх пенсійних реформ у Європейському Союзі зосереджена на пенсіях за віком, що відповідає викликам, пов'язаним із

демографічним старінням населення та зростанням коефіцієнтів демографічного навантаження. Особливості реалізації права на пенсію в сучасних умовах зосереджені також у площині фінансової стійкості пенсійної системи, що потребує охоплення системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування осіб, зайнятих у нестандартних формах зайнятості. Відзначено, що цифровізація та штучний інтелект є визначальними інструментами трансформації механізму реалізації права на пенсію в сучасних умовах.

Досліджено міжнародні та європейські стандарти реалізації права на пенсію (міжнародно-правові акти ООН, МОП, Ради Європи, законодавство ЄС) та обґрунтовано необхідність їх імплементації на засадах людиноцентричного підходу. Доведено, що ефективній реалізації права на пенсію сприятиме подальше впровадження відповідних міжнародних та європейських стандартів, зокрема щодо заборони дискримінації та забезпечення рівності прав жінок і чоловіків, координації соціального забезпечення та формування прозорої й зрозумілої пенсійної комунікації.

У Розділі 2 реалізацію права на пенсію представлено як динамічний послідовний процес, що охоплює виникнення суб'єктивного права, визначення розміру виплати та підтримання її реальної вартості у часі. Установлено, що виникнення права на пенсію зумовлене юридичним фактичним складом дворівневої структури. Виявлено, що чинна модель прогресивного підвищення вимог до страхового стажу фактично є завуальованим механізмом підвищення пенсійного віку. Проаналізовано формулу обчислення пенсії та виявлено порушення страхового принципу еквівалентності внесків і виплат. Встановлено невідповідність підзаконного механізму щорічної індексації пенсій законодавчо визначеній моделі через наявність суперечностей між ними. Обґрунтовано поняття перерахунку пенсії як самостійного багаторівневого механізму подальшої реалізації права на пенсію. Акцентовано увагу, що проблематику реалізації права на пенсію доцільно розглядати в аспекті чотирьох основних видів пенсій – за віком, по

інвалідності, у зв’язку з втратою годувальника та за вислугу років. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства, зокрема щодо відновлення величини оцінки одного року страхового стажу на рівні, який сприятиме визначенню розміру пенсії на гідному рівні з урахуванням конституційних гарантій права на соціальний захист. Запропоновано вдосконалення законодавства в частині, що відновлює зв’язок індексації з індивідуальним показником середньої заробітної плати та встановлює єдиний коефіцієнт індексації незалежно від року призначення пенсії.

У Розділі 3 систему захисту права на пенсію розкрито як цілісний механізм, що поєднує позасудовий (адміністративний) і судовий способи захисту, доповнені конвенційними стандартами Європейського суду з прав людини та правовими позиціями Конституційного Суду України. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини, відповідно до якої право на пенсійні виплати, набуте в межах солідарної системи, може становити «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Запропоновано авторську класифікацію пенсійних спорів за предметом судового захисту (спори щодо призначення, перерахунку та припинення або зупинення виплати пенсії). Установлено, що типовою причиною порушення прав застрахованих осіб є застосування органами Пенсійного фонду України підзаконних актів, які обмежують гарантоване Законом України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» право на пенсію. На підставі офіційних статистичних даних підтверджено масовість і сталість пенсійних спорів, а також підтверджено наявність системної проблеми невиконання судових рішень у цій категорії справ. Обґрунтовано пропозиції щодо доповнення Порядку оскарження рішень, дій (бездіяльності) територіальних органів Пенсійного фонду України та їх посадових осіб щодо пенсійного забезпечення, надання страхових виплат та соціальних послуг, затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 13 червня 2025 року № 21-1 положенням про проведення слухання та дистанційну участь заявника, а також щодо

доповнення статті 371 Кодексу адміністративного судочинства України положенням про негайне виконання рішень у пенсійних і соціальних справах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці права соціального забезпечення комплексних досліджень реалізації права на пенсію в солідарній системі. Уперше запропоновано авторські визначення права на пенсію та його реалізації, обґрунтовано дихотомічну природу реалізації цього права; доведено порушення встановленого законодавством порядку проведення індексації пенсій; запропоновано авторську класифікацію пенсійних спорів, а також сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення законодавства, зокрема Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 року № 22-1, Порядку проведення перерахунку пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 року № 124 «Питання проведення індексації пенсій у 2019 році», Порядку оскарження рішень, дій (бездіяльності) територіальних органів Пенсійного фонду України та їх посадових осіб щодо пенсійного забезпечення, надання страхових виплат та соціальних послуг, затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 13 червня 2025 року № 21-1 і Кодексу адміністративного судочинства України. Удосконалено розуміння реалізації права на пенсію як динамічного послідовного процесу, розуміння перерахунку пенсії, страхового принципу еквівалентності та адміністративного порядку захисту пенсійних прав, а також концептуальне розуміння того, що прогресивне підвищення вимог до страхового стажу фактично є завуальованим механізмом підвищення пенсійного віку; набули подальшого розвитку положення про дворівневу структуру юридичного складу

виникнення права на пенсію, про майновий характер права на пенсію у світлі практики Європейського суду з прав людини та про пріоритет закону над підзаконним актом як умову ефективної реалізації права на пенсію.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків і пропозицій у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства у сфері реалізації права на пенсію; у правозастосовній практиці органів Пенсійного фонду України та адміністративних судів; у науково-дослідній роботі; а також у навчальному процесі під час викладання навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення».

Ключові слова: право на пенсію, реалізація права на пенсію, солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, застрахована особа, страховий стаж, індексація та перерахунок пенсії, соціальний захист, правозастосування, міжнародні та європейські стандарти, євроінтеграція, Пенсійний фонд України, пенсійні спори, захист права на пенсію, адміністративне судочинство, цифровізація та штучний інтелект.

ANNOTATION

Khomych I. O. Realisation of the Right to a Pension in the Solidarity System of Compulsory State Pension Insurance in Ukraine. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – "Law" (field of knowledge 08 – "Law"). – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical problems of the realisation of the right to a pension in the solidarity system of compulsory state pension insurance of Ukraine. In terms of its structure, the work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references and appendices.

Chapter 1 analyses the scholarly approaches to the concept of “pension”, reveals the historical dimension of this definition and outlines the essence of the solidarity system of pension insurance. A definition of the right to a pension in the solidarity system of compulsory state pension insurance is formulated. It is established that application of law is the dominant form of realisation of the right to a pension. It is substantiated that the realisation of the right to a pension in the solidarity system is characterised by a dichotomous nature and is considered in a narrow and a broad sense. The protective functions of a pension constitute the conceptual basis for reforming pension legislation in the context of socio-economic changes and the implementation of the constitutional principles of a social and legal state, as well as the rule of law. It is emphasised that codification in the sphere of social protection and pension provision will facilitate the effective realisation of the right to a pension. The regulation of the conditions and procedure for realising the right to a pension must be carried out on the basis of the principles of compulsory state pension insurance. The vast majority of recent pension reforms in the EU are focused on old-age pensions, which corresponds to the challenges associated with the demographic ageing of the population and the growth of demographic dependency ratios. The specific features of realising the right to a pension in modern conditions are also concentrated in the area of the financial sustainability of the pension system, which requires the coverage by social insurance of workers in non-standard forms of employment. It is noted that digitalisation and AI are decisive instruments for the transformation of the mechanism of realisation of the right to a pension in modern conditions.

The international and European standards for the realisation of the right to a pension are studied (the international legal acts of the UN, the ILO and the Council of Europe, and EU legislation), and the necessity of their implementation on the basis of a human-centred approach is substantiated. It is proved that the effective realisation of the right to a pension will be facilitated by the introduction of international and European standards, in particular concerning the prohibition of discrimination and the ensuring of equality of the rights of women and men, the

coordination of social security, and the formation of transparent and comprehensible pension communication.

In Chapter 2, the realisation of the right to a pension is presented as a dynamic, sequential process that encompasses the emergence of a subjective right, the determination of the amount of the payment and the maintenance of its real value over time. It is established that the emergence of the right to a pension is conditioned by a juridical factual composition of a two-level structure. It is found that the current model of the progressive increase in the requirements for the length of insurance record is, in fact, a disguised mechanism for raising the retirement age. The pension calculation formula is analysed, and a violation of the insurance principle of the equivalence of contributions and payments is revealed. A discrepancy is established between the subordinate (by-law) mechanism of the annual indexation of pensions and the legislatively defined model, owing to the contradictions between them. The concept of pension recalculation is substantiated as an independent, multi-level mechanism for the further realisation of the right to a pension. It is emphasised that the problems of realising the right to a pension should be considered in the aspect of four main types of pension – old-age, disability, survivor's (in connection with the loss of the breadwinner) and long-service pensions. Proposals are formulated for improving the legislation, in particular concerning the restoration of the value of the assessment of one year of insurance record at a level that will facilitate the determination of the pension amount at a decent level, taking into account the constitutional guarantees of the right to social protection. An improvement of the legislation is proposed in the part that restores the link of indexation with the individual indicator of the average wage and establishes a single indexation coefficient irrespective of the year in which the pension was assigned.

In Chapter 3, the system of protection of the right to a pension is revealed as an integral mechanism that combines extrajudicial (administrative) and judicial means of protection, supplemented by the Convention standards of the European Court of Human Rights and the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine. The case-law of the European Court of Human Rights is analysed,

according to which the right to pension payments acquired within the solidarity system may constitute “possessions” within the meaning of Article 1 of the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The author’s classification of pension disputes by the subject matter of judicial protection is proposed (disputes concerning the assignment, recalculation, and termination or suspension of pension payment). It is established that a typical cause of the violation of the rights of insured persons is the application by the bodies of the Pension Fund of Ukraine of by-laws that restrict the right to a pension guaranteed by the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance”. On the basis of official statistical data, the mass scale and persistence of pension disputes are confirmed, and a systemic problem of the non-enforcement of court decisions in this category of cases is revealed. Proposals are substantiated for supplementing the Procedure for appealing against decisions, actions (inaction) of the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine and their officials regarding pension provision, the granting of insurance payments and social services, approved by Resolution of the Board of the Pension Fund of Ukraine of 13 June 2025 No. 21-1, with a provision on the holding of a hearing and on the remote participation of the applicant, as well as for supplementing Article 371 of the Code of Administrative Justice of Ukraine with a provision on the immediate enforcement of decisions in pension and social cases.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the dissertation is one of the first comprehensive studies in the domestic science of social security law of the realisation of the right to a pension in the solidarity system. For the first time, the author’s definitions of the right to a pension and of its realisation are proposed, and the dichotomous nature of the realisation of this right is substantiated; a violation of the procedure for indexing pensions established by legislation is proved; the author’s classification of pension disputes is proposed; and a number of proposals are formulated for improving the legislation, in particular the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance”, the Procedure for the submission and processing of documents for the assignment (recalculation) of

pensions in accordance with the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance”, approved by Resolution of the Board of the Pension Fund of Ukraine of 25 November 2005 No. 22-1, the Procedure for the recalculation of pensions in accordance with part two of Article 42 of the Law of Ukraine “On Compulsory State Pension Insurance”, approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 20 February 2019 No. 124 “Issues of the indexation of pensions in 2019”, the Procedure for appealing against decisions, actions (inaction) of the territorial bodies of the Pension Fund of Ukraine and their officials regarding pension provision, the granting of insurance payments and social services, approved by Resolution of the Board of the Pension Fund of Ukraine of 13 June 2025 No. 21-1, and the Code of Administrative Justice of Ukraine. The understanding has been improved of the realisation of the right to a pension as a dynamic, sequential process, of pension recalculation, of the insurance principle of equivalence and of the administrative procedure for the protection of pension rights, as well as the conceptual understanding that the progressive increase in the requirements for the length of insurance record is, in fact, a disguised mechanism for raising the retirement age; the provisions have received further development concerning the two-level structure of the juridical composition of the emergence of the right to a pension, concerning the proprietary character of the right to a pension in the light of the case-law of the European Court of Human Rights, and concerning the priority of the law over by-laws as a condition for the effective realisation of the right to a pension.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the formulated conclusions and proposals in law-making activity – for improving the legislation in the sphere of the realisation of the right to a pension; in the law-application practice of the bodies of the Pension Fund of Ukraine and the administrative courts; in research work; and also in the educational process when teaching the academic discipline “Social Security Law”.

Key words: right to a pension, realisation of the right to a pension, solidarity system of compulsory state pension insurance, insured person, insurance record, indexation and recalculation of a pension, social protection, application of law,

international and European standards, European integration, Pension Fund of Ukraine, pension disputes, protection of the right to a pension, administrative justice, digitalisation and artificial intelligence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації**:*

1. Хомич І. О. Індексація пенсій в Україні: механізм і проблемні питання. *Альманах права.* 2023. Вип. 14. С. 521–526. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-521-526.

2. Хомич І. О. Правові аспекти визначення розміру пенсії у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні. *Держава і право:. Серія: «Юридичні і політичні науки»:* зб. наук. праць. 2024. Вип. 95. С. 108–122. DOI: 10.33663/1563-3349-2024-95-108.

3. Хомич І. О. Реалізація права на пенсію в солідарних системах України та країн Європейського Союзу: виклики та перспективи. *Альманах права.* 2025. Вип. 16. С. 467–474. DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-467-474.

4. Хомич І. О. Постанови Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821 та від 17.09.2025 № 1152 як інструмент чи бар'єр виконання судових рішень щодо призначення та перерахунку пенсій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право».* 2025. Вип. 92, ч. 2. С. 258–264. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.92.2.35.

5. Хомич І. О. Імплементація Закону України «Про адміністративну процедуру» у сфері пенсійного забезпечення: проблеми та перспективи позасудового захисту права на пенсію. *Нове українське право.* 2026. Вип. 1. С. 384–392. DOI: 10.51989/NUL.2026.1.49.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації: